Jelka Smreka, kustos
Spomen-područja Jasenovac

STARA GRADIŠKA
Ustaški koncentracijski logor

Pisati ili govoriti o Staroj Gradiški nije lako ni jednostavno, i kao što reče Đuro Perica u predgovoru knjizi *Stara Gradiška*, mog kolege Vjekoslava Žugaja, «iz jednostavnog razloga što sinonim Stare Gradiške nije njena historiografija u suhoparnome nizanju događaja po slijedu godina na tom hrvatskom geografskom mikro lokalitetu, nego ono što Stara Gradiška predstavlja i znači u onom suptilnijem, sasvim određenom smislu.U svom određenju dugostoljetnog kazamata ta geografska lokacija i ime dobivaju značaj» radi zbira patnji proživljenih na njenom tlu u svim razdobljima njenog postojanja.

Naselje Stara Gradiška utemeljeno je na ruševinama obližnjeg kasnoantičkog naselja Servitiuma i bilježi neprekinuti povijesni kontinuitet od preko tisuću godina.

Danas je Stara Gradiška sa ostacima utvrde, jedne od četiri utvrde kavalir tipa na području Republike Hrvatske, upisana u registar zaštićenih spomenika kulture.

Kao naselje i luka na Savi , Gradiška se prvi puta u pisanim izvorima spominje 1295. godine.

Prodorom turske vojske u hrvatske krajeve, Gradiška je postajala utvrda kroz nekoliko sljedećih stoljeća, a od 1799. godine, kada su u tvrđavu internirani francuski vojni zarobljenici, Stara Gradiška opstoji kao zatvor, kaznionica i logor kroz gotovo dva stoljeća svoje povijesti.

Nakon 1918. godine u njoj su bili utamničeni prvi politički zatvorenici u novosnovanoj Kraljevini SHS. Ne postoje pouzdani statistički pokazatelji o broju političkih zatvorenika u Staroj Gradiški, no sačuvane fotografije dokumentiraju da poslije 1920. godine započinje izgradnja novih objekata za potrebe kaznionice. Treba istaknuti da je kaznionički režim za političke robijaše bio oštriji nego za osuđenike po općem krivičnom zakoniku.

U tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, u razdoblju od 1941. do početka 1945. godine ustaše su kaznionicu pretvorile u koncentracijski logor u sistemu *Sabirnih logora Jasenovac*.
Prema *Poimeničnom popisu žrtava KCL Jasenovac*, Spomen-područja Jasenovac, koji obuhvaća istraživanja do 31. kolovoza 2007. godine, utvrđena su imena i podaci za 12 790 osoba ubijenih u ustaškom logoru u Staroj Gradiški. Među njima su Mihovil Pavleka Miškina, Dragutin Karlo Kovačević, Nada Dimić, Marijan Krajačić, Ružica Steiner, Marina Gregorić, Zlata Šegvić, Fatima Brkić, sestre Bosa i Mara Kapor, Blanka Heiligstein, Helga Adler, Jakša Dugandžić, Irfan Gvoždžar, Remzija Omanović, Šandor Engelbert, Rudolf Hrozniček, Mirko Bukovac, Đemo Krvavac, Marko Vučić, Milan Špalj, Ivica Sabljak, i, i, i...
Kao opomenu za budućnost, preživjeli zatočenici i zatočenice ispisali su svjedočanstva o zločinima ustaša u logoru Stara Gradiška, o nesebičnoj pomoći među zatočenicima , o otporu zločinu da bi se sačuvalo ljudsko dostojanstvo.
Zatočenici ustaške bolnice, zloglasnog «hotela Gagro», dr. Antun Barac i Ilija Jakovljević opisali su svoje logoraške dane u knjigama *KZSTG* i *Konclogor na Savi*.

U svibnju 1945. partizanske vlasti pretvorile su Staru Gradišku u logor za ratne zarobljenike, ustaše, četnike, naciste i fašiste. Kraj puta mnogih kolona tzv. *križnih puteva* postale su zidine starogradiškog logora. U tom periodu, prema u knjizi kolege Žugaja, str.66

do 78, sabranim iskazima i sjećanjima preživjelih političkih zatvorenika, u Staroj Gradiški ubijeno je i umoreno oko 280 katoličkih svećenika.

Za cijelo vrijeme djelovanja Kazneno popravnog doma (reorganizacija Stare Gradiške iz logora u kazneno-popravni dom, odnosno zatvor zatvorenog tipa izvršena je 1948. godine) uz osobe osuđene za najteža kriminalna dijela, u Staroj Gradiški robijali su i politički osuđenici različitih političkih ideologija i osobnih uvjerenja.

Nakon rezolucije INFORMBIRO-a u Staroj Gradiški bili su zatočeni brojni komunisti koji su izražavali simpatije za Staljinovu verziju komunističkog društva.

Nakon tzv. «Hrvatskog proljeća», 1971. godine, zatvorske ćelije zatrpane su kažnjenim hrvatskim intelektualcima, studentima i građanima kojima je suđeno za «hrvatski nacionalizam i kontrarevoluciju».

Kazneno popravni dom rasformiran je i zatvoren 1990. godine.

1991. godine Stara Gradiška je od čelnika krajinskih pobunjenika i uz pomoć banjalučkog korpusa tadašnje JNA pretvorena u zarobljenički logor. Zatvoreni su i zlostavljani brojni Hrvati sa područja zapadne Slavonije i nesrpsko stanovništvo iz sjeverozapadnog dijela Bosne i Hercegovine, te srpski vojni bjegunci.

O dva stoljeća dugom kontinuitetu zlostavljanja, ljudskih patnji i otpora u očuvanju ljudskog dostojanstva svjedoče brojni zapisi ugrebani u žbuku zidova sačuvanih zdanja u Staroj Gradiški.